

Культуротворча місія
Почаївського
василіянського
монастиря

Збірник наукових статей

“АКТА”

Збірник укладено на основі матеріалів наукової конференції
«Роль Почаївського василянського монастиря в історії української
культури XVIII – поч. XIX ст.» (Харків, жовтень, 2017), що проходила
Інститутом літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, Колегією
Патріярха Мстислава, і Харківським літературним музеєм.

Упорядкував архієпископ *Ігор Ісіченко*, доктор філолог. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту літератури
ім. Т.Г. Шевченка 19 червня 2018 р. (протокол №7).

УДК (008+271):Почаївський монастир ЧСВВ

ISBN 978-966-8917-31-8

© Наукове видавництво «Акта», *видання*, 2018

ЗМІСТ

Вступна довідка	5
Юрій Пелешенко. «Слово похвальне трьом отрокам і пророку Даниїлу» Григорія Цамблака зі збірника Почаївської лаври XVI ст.	8
Віра Сулима. Свята Тройця у книзі «Зерцало богословії» Кирила Транквіліона Ставровецького: прототекст, текст, контекст	38
Архиєпископ Ігор Ісиченко. Преподобний Іов Почаївський у культурному коді Почаївського василіяньського монастиря	51
Наталія Левченко. Шляхи тлумачення Біблії у творах Іова Заліза ...	62
Ієромонах Пантелеймон Саламаха, ЧСВВ. Друкарня Почаївського монастиря василіяньського чину у XVIII та початку XIX ст.	77
Йоанна Гетка. Василіяньські руські друковані видання релігійного характеру (Почаїв, XVIII сторіччя) як джерело для дослідження української культури	86
Леонід Ушкалов. Почаївське видання книги Томи Кемпійського «De Imitatione Christi»	103
Журавльова Світлана. Пісні до святих із почаївського «Богогласника» в контексті розвитку української агіографічної поезії доби Бароко	118
Олена Матушек. Чуда Почаївської Богородиці в літературному дискурсі	129
Олена Руда. Поетична збірка Лазаря Барановича «Żywoty świętych» (1670) та житійні пісні «Богогласника» (1791): компаративний аналіз	136
Микола Сулима. Почаївські програми шкільних вистав та їх місце в історії українського театру	150
Ігор Помазан. Традиції презентації видавничого проекту в Острозькій Біблії 1581 року та Почаївському «Службнику» 1735 року	158

Зміст

<i>Ігор Лосієвський.</i> Почаївські стародруки у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка.....	164
<i>Роман Кисельов.</i> Роль почаївського видавничого осередку в історії української літературної мови.....	204
<i>Тетяна Трофименко.</i> Авторські стратегії Яцека Денеля в романі «Матінка Макрина»: від мартирію до авантюрної біографії.....	214
Відомості про авторів.....	230

Вступна довідка

Легенда приписує заснування монашої спільноти на Почаївській горі ченцям Києво-Печерського монастиря, вимушеним тікати з Києва після його захоплення ордою Батия 1240 р. Діставшись волинських лісів, монахи побачили на скелі постать Богородиці, охоплену полум'ям. Свідченням реальності цього чуда став закарбований на камені відбиток стопи Пречистої Діви, у якому відкрилося джерело цілющої води.

У XVI ст. монастир уже існував як організована громада, хоча й переживав занепад. Своєю відновою він зобов'язаний місцевій шляхтянці Анні Гойській, котра 1597 р. передала монастиреві чудотворну ікону, залишену їй грецьким митрополитом Неофітом. При цьому Анна Гойська зробила щедрі пожертви на монастир, коштом яких мали утримуватися 8 монахів і два дяки.

Близько 1604 р. на Почаївській горі оселився Йов Залізо, вихідець із галицького Покуття, який перед тим двадцять років служив ігуменом Дубенського Хрестовоздвиженського монастиря. На прохання монахів, що провадили доти ідеоритмічне життя, Йов став настоятелем їхньої громади, перетвореної на кіновіяльну — спільножительну. Він очолював громаду до свого упокоєння 1651 р, даючи приклад ревної молитви, дбаючи про неухильне дотримання монашого уставу й розбудову монастирського господарства. Федір та Єва Домашевські, інші волинські шляхтичі передають монастиреві щедрі пожертви. На цей час припадають перші друковані видання, здійснені в Почаєві, — «Зерцало Богословія» Кирила Траквіліона-Ставровецького (1619).

Невдовзі після упокоєння Йова Заліза його учень, ієромонах Досифей, написав житіє подвижника. Київський митрополит Діонісій Балабан 1659 р. здійснив канонізацію преподобного Йова.

Після драматичних подій національно-визвольної війни 1648–1657 рр. Волинь, як і вся Правобережна Україна, лишилася в складі Речі Посполитої. Під час польсько-турецької війни 1672–1676 рр. ворожі війська дійшли до Почаївського монастиря й почали його облогу.

Монастир вистояв, а спогади про часи облоги вилилися в численні легенди й пісні, з яких найвідоміша — «Ой зійшла зоря вечорова»:

Ой зійшла зоря вечорова,
над Почаївом стала.
Виступало турецьке військо,
як та чорная хмара.

Турки з татарами брами облягли,
монастир звоювати,
Мати Божая Почаївська
буде нас рятувати.

Отець Залізо з келії вийшов
та слізьми умиває:
“Ой рятуй, рятуй, Божая Мати,
монастир загибає!”

Ой вийшла, вийшла Божая Мати,
на хресті вона стала.
Кулі вертала, турків прогнала,
монастир врятувала.

А ми, люди всі та християни,
до Бога всі вдаряймо,
Матері Божій Почаївській
поклін всі надаваймо.

Понад 100 років почаївські ченці не приймали Берестейської унії 1596 р. Але перехід Київської православної митрополії під юрисдикцію Московського патріарха 1686 р. поставив її єпархії на Правобережній Україні у вразливе становище. 1691 р. приймає унію перемиський єпископ Інокентій Винницький, 1700 р. — львівський митрополит Йосиф Шумлянський, 1702 р. — Луцький єпископ Діонісій Жабокрицький. Невдовзі (не пізніше за 1713 р.) почаївська чернеча громада також визнала свою належність до унійної Київської митрополії. Після об'єднання монастирів Правобережної України в конгрегацію Покрови Матері Божої (“Руську”, тобто Українську) Чину святого Василя Великого (1739) Почаївський монастир фактично перетворюється на центр василіянської провінції. В ньому зосереджуються значні духовні й інтелектуальні сили, відроджується друкарня. У той час, коли на підросійських Гетьманщині та Слобожанщині політика імперської централізації обумовлює жорстокі обмеження українського книгодрукування й щодалі більше звужує простір функціонування національної культури, Почаївський монастир значною мірою компенсує ці втрати завдяки активній культуротворчій діяльності. Виникає феномен “васи-

Вступна довідка

ліанського бароко”. Істотною підоймою в розквіті монастиря стала колосальна жертовність графа Миколи Василя Потоцького, завдяки якій протягом 1771–1791 рр. зведено Успенський собор за проектом Яна Готфрида Гофмана.

Внаслідок третього поділу Польщі 1795 р. землі Західної Волині захопила Російська імперія. Починається процес насильницького приєднання церковних громад і монастирів до державної Синодальної Церкви на чолі зі Святішим Синодом. Після Листопадового повстання 1830–1831 рр. почаївські василіяни були звинувачені в підтримці польських патріотичних сил. 1831 р. Почаївський монастир був закритий, монахи виселені, а споруди й майно передані Синодальній Церкві. Відкрита в цих спорудах Почаївська православна лавра стала одним із знарядь русифікації “Південно-Західного краю”, як у Російській імперії офіційно іменувалися Київщина, Волинь і Поділля. Будь-який зв'язок з українською культурою був нею втрачений.